

S mivel Balázs monográfiája hősét sem tudja „röghöz kötni”, hogy is láthatná helyesen Sylvester „irodalmi” működésének valódi indítékait és reális társadalmi szerepét, valamint korának mozgató erőit. Hisz valamiféle nemzeti romantikát vetít vissza a XVI. század első felébe: „Maga Sárvár csak várközpont és Nádasi kiterjedt uradalmainak gazdálkodási központja volt. Nádasi ugyan, mint mondtuk, mindent megtett, hogy a végvári szerephez jutott hely a magyar művelődésnek, a magyar politikai és szellemi függetlenségnek valamiféle jellegvára legyen. Ezért emeltetett ott iskolát, ezért rendeztetett be nyomdát, ezért hívatta Sárvárra Sylvestert, Abádit és ezek munkatársait, ezért támogatta Sylvester irodalmi működését. 1534-től kezdve hét éven át Sylvester szelleme volt Újszigeten a világító szövétnék”. (321. l.)

Az effajta, a marxista történetiséget nélkülöző atmoszférában végeredményben a helyes és új eredmények sem kerülhetnek a reális társadalmi összefüggések perspektívájába. Pedig Balázs monográfiájának nemcsak negatívumai vannak, melyeknél oly hosszan időztünk, hanem pozitívumai is fölösen. Ennél többet, s valljuk be, már mennyiségét tekintve is, ennél jobbat Sylvesterről eddig

nem írtak. Nemcsak az eddigi Sylvester-irodalom anyagát foglalja össze szinte hiánytalanul, ennél jóval többet kapunk: az aránylag szegényes életrajzi adatokból kikerekített biográfiát, valamint egyes munkáinak elemzését. Ez utóbbiak közül messze kiemelkedik nyelvtanának sokoldalú analízise, az európai előzmények és közel egykorú próbálkozások sorába való állítása stb. Itt elismerést érdemlő tájékozottságot árul el, s új, jelentős eredményeket hoz. (Sajnos, a körités itt is nagyobb a szükségesnél.) A Biblia fordításáról készült rész már nem vetekedhet az előbbivel, de azért itt is kapunk némi újat. Hasznos Sylvester latin műveinek deskriptív ismertetése is. Bár a reáfordított terjedelmet sokalljuk. Annál inkább, mert ez így félrevezető, hisz úgy tűnhet, mintha ezek jelentős alkotások volnának, pedig csak tucattermékek, közepes, vagy azon aluli rutinmunkák.

Összegezve az eddig mondottakat: Balázs monográfiája nem annak sikeredett, aminek szerzője szánta, de így is nagyon hasznos, mert anyagával, sok új részlet eredményével elősegíti, megkönnyíti Sylvester munkásságának és kora literatúrájának marxista analízisét és szintézisét.

Gerézi Rabán

FENYŐ MIKSA: FÖLJEGYZÉSEK A „NYUGAT” FOLYÓIRATRÓL ÉS KÖRNYÉKÉRŐL

[Kanada], 1960. Pátria Könyvkiadó. 207 l.

Mióta mindjobban látjuk, hogy a Nyugat-korszak bonyolult történetének megírásához írásbeli dokumentumok mellett nagy szükség van azoknak tanúságtételére is, akiknek a Nyugat körül tevékeny szerepük volt, egyre gyakrabban hangzott el itthon Fenyő Miksa neve: jó volna, ha megírná emlékeit, publikálná értékes levelezését, állást foglalna a a Nyugat körüli vitás vagy homályos kérdésekben. A múlt évben Kanadában megjelent kötet mégis csalódást keltett bennünk. Ebből tudtuk meg minden kétséget kizáró bizonyossággal, hogy Fenyő Miksa felbecsülhetetlen értékű kéziratgyűjteménye az irodalomtörténet számára tragikus módon elveszett. Így Fenyő könyve megírásakor nem támaszkodhatott erre az értékes anyagra. Egyébként is nehéz helyzetben volt: a legszükségesebb dokumentációhoz, pl. a teljes Nyugat-sorozathoz sem tudott hozzájutni idegenben. Innen feljegyzéseinek laza, kissé ötletszerű jellege. Fenyő Miksától mi egy gazdagon dokumentált, az események rendjén haladó forrásértékű memoárkötetet vártunk, amely vitákat dönt el és harcokat szít fel. Ehelyett egy izgalmasan érdekes életnek az idő és tér

megszépítő messzeségén keresztül megbékélt és meghalványodott emlékeiből kaptunk forgácsokat. Kétségtelen, hogy ez is sokkal rokonszenvesebb, mint a néhány évvel ezelőtt még harcosan legitimista cikkeket publikáló Fenyő Miksa magatartása. De a Nyugat-nemzedék legfontosabb élő tanújától mégiscsak kevés.

A fent vázolt csalódás ellenére sem tudok azonban egyetérteni Dersi Tamásnak az Új Írás 1961. évi 6. számában a könyvről megjelent indulatos kritikájával, mely azzal a hévvel megy neki az idős polgári szerzőnek, ahogyan csak egy marxista igénnyel fellépő írónak lehet, aki nem szubjektív élményeket közöl, hanem objektív értéktételekre épülő tanulmányt ír. Ezért Dersi cikkének hangját egészében elhibáztottnak, kritikái megjegyzéseinek egy részét pedig erőltetettnek érzem. Dersi ágyúval akar verebet löni, mikor megbocsáthatatlanul cinikusnak bélyegzi Fenyőnek olyan szelid humorral emlékező megállapításait, mint a következő: „Aki e korszak irodalomtörténetét meg fogja írni, legjobban teszi, ha fejezetei címül egy-egy kávéházat választ.” Fenyő ezzel mindössze azt akarta

szellemesen érzékeltetni, hogy az irodalmi élet akkor korántsem a Kisfaludy vagy a Petőfi Társaságban zajlott, hanem valóban az „irodalmi” kávéházakban. És ha az elveket nem a kávéházakban szabták is meg, az eszméknek és irányzatoknak az a forradalma, mely a Nyugatban öltött irodalmi formát, mégiscsak ezeknek a kávéházaknak viszonylag szabad légkörében ért vitatémákból és irodalmi élményekből valósággá. A kávéházak e kor magyar társadalmának szükségszerű produktumai voltak, és ha egy idős „nyugatos” a haza és az ifjúság iránti nosztalgiai gondolma idegenben ezekre a kávéházakra, miért volna ez bűn? Rendkívül bonyolult kor volt ez, tele ellentmondásokkal, a legdöbbenetesebb ellentéttekkel. S aki mindezeket nem elemzi elég mélyrehatóan, az semmiképpen sem kerülheti el a leegyszerűsítést. Ezért nem volna szabad Dersi Tamásnak sommásan elítélnie, ha Fenyő Miksa, aki a polgári liberalizmus ideológiáján ma sem jutott túl, tisztelretémélőnek tartja Andrassy Gyula „irodalmi, művészi, szociális és külpolitikai” felfogását. Gondoljuk meg, hogy még Adynak is volt olyan periódusa, amikor tisztelettel beszélt Andrassyról. Nemcsak 1902-ben, mikor Andrassy a Társadalomtudományi Társaság alapítója és elnöke volt, hanem még 1911-ben is azt írja róla egyik cikkében (A regény romlása): „politikában... Andrassy Gyulát... szeretem legjobban.” Igaz, hogy róla írta a *Tavalyi cselédékhez* c. versét is. Andrassy művelt, nagyvonalú államférfi volt és következetesen szemben állt Tiszával, aki a reakciót első sorban testesítette meg e korban. Azt is meg kell Fenyőnek bocsátanunk, ha Móricz művei közül a *Szegény emberek* novelláit, az *Ágytakarót* és az *Árványokat* szereti. Nem Móricz-monográfiát ír, tehát szíve joga nem említeni a *Rokonokat*, a *Boldog embert*, az *Uri murit* és a *Rózsa Sándort*. Viszont Dersi önkényesen interpretálja úgy Fenyő szavait, mintha az annak örülne, hogy Móricz „számos olyan novellát, drámát írt, regényt is, amiknek semmi közük az emberi haladás szolgálatához vagy csak nagyon rangrejtve.” Bár kétségtelen, hogy Fenyő Miksa, Osvát legáhitatosabb csodálója, a l'art pour l'art híve, mégsem azt mondja, amit Dersi találmomra kiragadott idézeteivel állít, hanem afeletti jogos örömeinek ad kifejezést, hogy Móricznak ezek a művei is megszülettek, holott szerinte — és inkább itt vitatkozzatnánk Fenyővel — azoknak Móricz elveivel ellentétben, nincsen közvetlen agitatív hatásuk.

Fenyő Miksa emlékezéseiből az irodalomtörténet kutatója még ilyen hiányos formájában is sok értékes adatot jegyezhet fel. Többek közt azt, hogy Móricz foglalkozott egy Ady életrajz tervével és ebből a célból rendezte Fenyő levelezését (30). Becsesek azok a feljegyzések is, amelyek elveszett leveleket

rekonstruálnak, így Ady levelét Fenyőhöz a duk-duk ügyben (74). Csak örülni lehet a másolatban megmaradt Ady-levelek közlésének, illetve az azokból vett idézeteknek (91, 92). Igen hasznosak és figyelemre méltóak Fenyő általános megjegyzései Ady leveleiről, levélstílusáról (84, 85). Hálásak vagyunk azért az ismeretlen és eddig nem közölt Ady-cikkért is, melyet Fenyő közlétesz (109), hiszen az Ady körül zajlott vitákhoz szolgáltat jelentős dokumentumot. Érdekes és fontos tanúságtétel a Kosztolányi körül kavargó nézeteltérésekhez Fenyőnek az az emléke, mely Kosztolányi önkritikáját eleveníti fel a Pardon-rovat ügyében. Néhány kitűnően megírt megfigyelése pedig éppen feledhetetlen marad az olvasónak. Így pl. számos irodalomtörténeti tanulmányánál hitelesebben őrzi Móricz alkotói módszerét Fenyőnek Osvátnéval folytatott beszélgetése Janka halála után. „És Zsiga — kérdeztem — ott állt komor arccal és jegyzett.” Nem szószentri értelemben gondoltam, hanem képletesen. Mire Osvátné: „Képzeld el! Ott állt és jegyzett.”

Egyáltalában nem akarjuk vitatni, hogy Fenyő Miksának sok elfogultságát, a népi Magyarországgal szemben nem egy előítéletét is tartalmazza a könyv. Biztos, hogy különösen hat, ha Fenyő Miksa Adyra hivatkozva védi meg Apponyit (76). A klerikalizmus még a polgári liberalizmus sok mindent befogadó eszmevilágába sem fér bele. Ha teljesebb forrásmunkák álltak volna Fenyő rendelkezésére, bizonyára azokat a cikkeket is felelevenítette volna, melyekben Ady kemény szavakkal ítéli el az Apponyi—Barkóczy-féle rosszemlékű klerikális kultúrpolitikát. (*Comenius Ámos utódja, Barkóczy a buzgó statisztikus.*) Hogy az idézett *A Jókai emberek* c. cikkében némileg megenyhült Apponyi iránt, annak csak az lehetett az oka, hogy Apponyi ekkor már nem volt kultuszminiszter, de a cikk egésze ugyancsak nem hízog Apponyira. „Ártatlan ideaküpecnek” nevezi és a minden realitástól távol álló Jókai-hóst látja benne. Néha elfogultságában odáig megy Fenyő, hogy bálványát, Adyt is elfogultsággal vádolja. Ady Arany-értékelése sokkal mélyebb okokra vezethető vissza, minthogy egyszerűen azzal térjünk napirendre felette, hogy „hetykeségből, elképesztési hajlandóságból” ered (156), hiszen következetesen végigvonul egész munkásságán. Akárcsak Ady Kossuth iránti ellenszenvé, ez is a forradalmárnak abból a szent igazságtalanságából fakadhatott, mely a retrográd kor minden bűnét annak mintaképeire vetíti vissza. Fenyő Miksa tudhatja a legjobban, hogy a Nyugat hőskorában milyen elszántan állt a haladás útjában politikában a Kossuth-kultusz, irodalomban pedig az Arany-epigonok. Ugyanakkor pusztán érdekből faka-

dónak magyarázni Ady barátságát Horváth János és Pintér Jenő iránt (87), ismét csak leggyorsabban Ady bonyolult emberi viszonyainak. Fenyő Miksa sohasem volt harcok ember, így érthető, hogy idős korában különösen tompítja ítéleteit, hogy senkit sem akar megbántani. Ez a magatartása, ha sok esetben nem válik is az irodalomtörténet hasznára, mindenesetre elfogadható, sőt helyenként rokonszenves, pl. a Gellért Oszkár-való vitájában. „Sokért nem adnám — írja — ha egyszer ezt otthon szépen átbeszélhetnők.” Biztos, hogy a Nyugat-korszak kutatói is nagyon örülnének ennek. De azt már nagyon nehezen tudjuk megérteni, hogyan írhatta le azt, hogy a „reakció Tisza István és Horthy Miklós korában nem jutott messzebb az irodalmi szabadság dolgában egy hangosabb káromkodásnál.” Hogyan feledkezhetett meg Nyugat-beli harcostársa, Hatvany Lajos börtönéről, a magyar írók

egy részének kényszerű emigrációjáról, a munkatáborokról, melyekre tetemes számmal kerültek magyar írók és sorolhatnánk tovább az ügyészi elkobzásokat, a perbe fogott vagy csak egyszerűen agyonéheztetett magyar írókat.

Elfogultságait persze magyarázza már hosszú ideje tartó elszakadása a magyar élettől. Mint írja — a legfontosabb itthon megjelent könyvek és cikkek sem jutnak el hozzá. Így nyilván azt sem tudja, hogy milyen őszintén és lelkesen él a hazai fiatalokban, kutatókban, tanároknak, sőt diákokban is az a vágy, hogy a Nyugat-korszakot a maga sokrétű valóságában megismerjék. Nagyon kevesen vannak már, akiknek feljegyzésre méltó emlékeik vannak Gyulairól, Kiss Józsefről, de még Adyról, Babitsról és Móriczról is. Nagy érdeklődéssel várjuk hát Fenyő Miksa emlékezéseinek kilátásba helyezett folytatását.

Vezér Erzsébet

KÖLCSEY FERENC ÖSSZES MŰVEI

1—3. köt. Sajtó alá rendezte Szauder Józsefné és Szauder József. Bp. 1960. Szépirodalmi K.

Három csinos, kézbeillő kötet, együttesen háromezer lap terjedelemben, Kölcseynek összes művei gyanánt, már önmagában is fölkelti figyelmünket. Növekszik ez a figyelem és becslés, ha megtudjuk, hogy — eltérően a Parnasszusnak nevezett sorozat eddigi gyakorlatától — költőnk levelezését is befoglalták a gyűjteménybe, annak harmadik kötete gyanánt; a jegyzeteket lapozgatva látjuk, hogy a kiadók (Szauder József és Józsefné) alapos munkával növelték is Kölcsey műveinek öröklött készletét, beiktatva országgyűlési szereplésének eddig ismeretlen vagy figyelembe nem vett dokumentumait, ezentúl gondos egybevetéssel helyesbítették számos ismert mű keletkezési évszámát, hagyományos, de romlott vagy bizonytalan szövegét. Az irodalmi hagyományok terén is hat a „tehetetlenség” törvénye: hagyományozódik egy-egy nagy alkotó műveinek valamelyes, mintegy autorizált gyűjteménye; sorrendje, szövegei vándorolnak évtizedről-évtizedre, s velük és bennük vándorolnak bizonyos hibák, romlások és tévedések — mindaddig, amíg egy elfogulatlan és lelkiismeretes kutató a már szinte szentesített szövegek és adatok felülvizsgálatára rá nem szánja magát.

Szauderéket elsősorban ezért a bátor újrakezdésért illeti dicséret. Ki gondolta volna, hogy a Kölcsey műveit folyóiratban közlő, majd az első gyűjteményes kiadást sajtó alá rendező jóbarátok nem jártak el a szerző intenciói szerint, s még egyes művek keltezését is megváltoztatták? Azt sejtették, hogy egyes szövegekben változatok, el-

térések adódnak — de azt már nem, hogy ilyen sűrűn és durván, valamint azt sem, hogy a makacsul továbböröklődő szövegromlások száma oly nagy. Szauder úgy indult neki a dolgok tisztázásának, mint aki először veszi kézbe őket; humanista tudós erénye ez, és nem is méltatlan a filológusi hajlamú Kölcseyhez.

Kevés olyan gyűjteményes kiadással találkoztam mostanában, amely ennyi dicséretre lett volna érdemes — de olyannal se, amely ennyi komoly problémát vetett volna föl. Éppen a dicséretnek mellé, amelyeket bőven osztogathatunk, kell odaplántálnunk a kételyt és a kifogást is. Első probléma gyanánt mindjárt a kiadás jellege és igénye merül föl, már főként ami a szövegközlést és a jegyzeteket illeti. Művelődési forradalmunk nemcsak a régi kritikai kiadás műfaját fejlesztette tovább, hanem megteremtette a szélesebb olvasóközönség számára az addig ismeretlen magyarázatos kiadást, kb. a Magyar Klaszszikusok-sorozat módja szerint. Az úgynevezett Parnasszus-sorozat, amely a múltból inkább csak nevét örökölte, annyiban volt különálló típus, hogy lehetőleg „összes műveket” közölt, a szövegeket nagyobb gondal kezelte, sorrendi hibákat helyesbített, de nem adott jegyzeteket, legföljebb a szövegkiadás főbb problémáiról tájékoztatott. Természetes, hogy ahol már készül vagy megvan a modern kritikai kiadás, a Parnasszus is, a népszerű változatok is erre építenek.

Mármost: Szaudernek nem az volt a fő nehézsége, hogy ilyen kritikai kiadásra nem támaszkodhatott, hanem az, hogy az anyag